Maritima ristningar på Buskär och Hållö

Text och foto: Ingela Lundin och Linnea Nordell, Bohusläns museum

Vid många av de gamla naturhamnarna utmed Bohusläns och Norges kuster kan man se bomärken, kompassrosor, årtal, namn och andra figurer inristade i berghällarna. Dessa ristningar kallar vi maritima ristningar, och de skiljer sig både vad gäller motivvärld, placering och utförande från de tretusen år äldre hällristningarna.

De maritima ristningarna finns, i motsats till bronsålderns hällbilder, längs dagens kustband och framför allt vid de gamla naturhamnarna. Ristningarnas tillverkningsperiod är lång, från medeltiden till 1800-talet. De flesta ristningarna kommer dock från 1500- och 1600-talen. De påträffas i huvudsak på två topografiska lägen, dels på högt belägna krönlägen med god utblick över havet, och dels utmed hamnbassängerna där ristningarna var väl synliga för alla som lade till.

Kustens och sjöfartens historia

Bohusläns museum har länge engagerat sig i kustens och sjöfartens historia. De maritima ristningar är intressanta, eftersom de berättar om hur naturhamnarna använts och vilka nationaliteter och personer som besökt Bohuskusten. Just nu arbetar vi med att dokumentera och forska kring ristningarna. Vi målar också i dem med permanent färg, så att de blir lätta att se.

Ingela Lundin och Lars Strid samtalar om tolkningen av ristningarna kring stenröset på Södra Buskär. I bakgrunden syns Hållö fyr.

Buskären och Hållö

Under 2012 och 2013 har vi arbetat med några öar utanför Smögen: Buskären och Hållö. I sundet mellan Södra och Norra Buskär låg en av Bohusläns viktigaste naturhamnar. Hållö har varit en viktig utpost för lotsar och ett landmärke för sjöfarten. På båda platserna hittar vi de maritima ristningarna.

Hållös maritima ristningar finns samlade vid Hållö hamn, på öns sydöstra sida. Här finns fyra grupper med ristningar. Två av dem utgörs av initialer. En tredje grupp innehåller årtalet 1578 och initialer kring ett bomärke. Intill finns en kompassros och initialer, samt årtalet 1621. Den sista gruppen består av årtalet 1581 ovanför en kompassros. Omkring kompassrosen finns bomärken och bokstäver i frakturstil ristade.

Ristning vid Hållö hamn. Årtalet 1581, kompassros och bomärken. Till höger syns bokstäver med frakturstil.

Det finns maritima ristningar både på Södra och Norra Buskär. De ligger samlade kring hamnen och vid ett röse på Södra Buskärs högsta punkt. Vid hamnen finns både sköld, bomärken, initialer, årtal och namn. De äldsta årtalen är 1569 och 1576, men det finns också årtalsristningar från 1700-, 1800,- och 1900-talen.

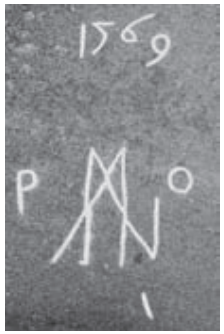

En av ristningarna vid hamnen på Norra Buskär. Nedanför årtalet 1569 står initialer på ömse sidor om ett bomärke.

Fler än hundra ristningar

Den största samlingen ristningar finns på Södra Buskär, kring ett stenröse som en gång varit ett sjömärke. Här finns ett stort antal ristningar, uppskattningsvis mer än hundra, med en varierad figurrikedom som visar en plats man besökt under lång tid. Runt röset finns fyra kompassrosor, varav en mycket vackert utformad, och en stor mängd bomärken, initialer och monogram och andra svårtydda figurer. Till de mer spännande ristningarna hör en numera svårtydd textrad huggen i frakturstil och helt namn. De inristade årtalen spänner mellan 1561 och 1899, men med tyngdpunkt på 1500-talets andra hälft och 1600-talets början.

Ristningarna kring stenröset är så många, att de på flera ställen överlappar varandra. De allra flesta figurerna är tillverkade med mejsel eller kil av stål, med det finns också figurer som utförts med en sten som knackverktyg.

Ristningarna kring röset på Södra Buskär. Figurerna permanentmålades med vit färg och mättes in med GPS.

Vad betyder ristningarna?

Bomärkena är de mest gåtfulla motiven bland de maritima ristningarna, eftersom de är svåra att uttyda för oss idag. Bomärkesbruket var utbrett under medeltiden och vid 1500-talets slut var användandet som störst. Bruket avtog gradvis under 1600-talet och levde sedan kvar i Sverige främst inom bondesamhället.

Bomärkena användes för att markera identitet, tillhörighet, ägande eller tillverkare och på 1500-talet återfanns brukarna i alla samhällsklasser. Bomärkena baserar sig på runor, latinska och grekiska bokstäver eller på symboler som korset, hjärtat eller skeppet. Köpmän och handelshus var flitiga användare av bomärkena vid denna tid, och dagens bruk av varumärken och logotyper har sitt ursprung i köpmännens bomärken.

En handelsskuta som lade till vid en bohuslänsk natthamn medförde inte bara skepparen och sjömännen, utan ofta köpmannen själv. Skepparen och sjömännen hade också rätt att medföra en viss mängd varor i lasten, för egen försäljning. Teoretiskt sett kunde alla i besättningen föra sitt eget märke. Att rista sitt bomärke, ibland tillsammans med initialer och årtal eller som ett monogram, betydde kanske mer än bara en markering att man besökt hamnen. Idag vet vi inte vilka individer som ligger bakom de enskilda bomärkena, men på 1500- och 1600-talet gav märkena besked om vilka personer som varit på plats.

Kompassrosor

Kompassrosorna är lätta att känna igen och de återfinns vid hamnlägena, som på Hållö, eller på bergens krön, som på Södra Buskär. De flesta kompasserna kan dateras till 1500- och 1600-talen. Vissa kompassrosor är konstfullt ristade, utsmyckade med en fransk lilja som norrpil, andra består av enkla linjer inom en cirkel. Syftet med kompasserna var troligen att ta ut kurs- och vindriktningar. De har förmodligen använts av de skepp som lade till vid hamnarna. Istället för att släpa upp skeppskompassen till utsiktspunkten, kunde man ta ut riktningar med hjälp av den ristade kompassen. Även lotsarna kan ha nyttjat kompassrosorna.

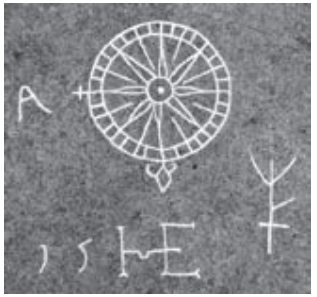

Kompassros vid stenröset på Södra Buskär.

Ristningar kring Smögen

Buskären och Hållö är inte de enda platserna med ristningar kring Smögen. På Klevudden finns initialer och årtal (1635 och 1888) och kring lotsutkiken finns kompassros, initialer och monogram. De flesta årtalen kommer från 1800-talets slut och 1900-talets första decennium. Lotspassningen flyttades hit 1878 från Kungshamn.
På båda sidor om Holländarebågen finns ristningar från 1700- och 1800-talet. De består av initialer med årtal. Det äldsta årtalet är 1792 och det yngsta är 1856. Vi tror att dessa initialer är ristade av Smögenbor, kanske i samband med fiske eller nätupptagning

Karta över området kring Smögen. Platser med maritima ristningar är markerade med en röd prick.

En betydelsefull hamn

Många tecken tyder på att Buskär varit en särskilt betydelsefull hamn genom historien. Endast på en annan plats längs Bohuskusten finns en motsvarande mängd ristningar och det är på Hamnholmarna utanför Fjällbacka.

Redan år 1300 utfärdas två brev av norske kung Håkon Magnusson från Budasker/Budæskærum, kanske avses Buskär utanför Smögen. På ett holländskt sjökort från 1543 finns Buskär markerat som en hamn. Sedan återkommer Buskär som hamn på sjökort och kartor ända fram till modern tid. Lotsarna satte ut järnringar för tilläggning i Buskärs hamn. Detta omnämns år 1806, då man ersatte två bortslitna ringar med nya. Det finns uppgifter om att Buskär använts som hamn att övervintra i och det finns också en begravningsplats på Södra Buskär.

Det finns betydligt färre ristningar på Hållö, vilken kan bero på att hamnen är mycket mindre än på Buskär. Hamnen kan också vara svår att lägga >>>

>>> till vid under vissa väderförhållanden. Skepp som var på väg utmed Bohuskusten kan ha föredragit att söka natthamn på Buskär, medan de som hade ärende till fastlandet lade till i Kungshamn eller Smögen.

Ristningarna har en historia att berätta

Bohusläns roll i handelssjöfarten är till stor del okänd, men de maritima ristningarna har en historia att berätta. De bohuslänska platserna med maritima ristningar sammanfaller med platser som omnämns som viktiga handels- och lastageplatser och hamnar i historiska källor och sjökort från 1500- och 1600-talen. Ristade person- och ortnamn visar att hamnarna hade besökare från bland annat Danmark, Tyskland och Nederländerna.

Sundet mellan Norra och Södra Buskär bildar en skyddad, djup hamn, som har använts av sjöfarare i åtminstone 500 år. Än idag är det en populär naturhamn, som brukas av både yrkes- och fritidsbåtar.

Även om ristandet i hamnarna avtar under 1600-talet, har ristandet ändå fortsatt, om än sporadiskt. På vissa platser, ofta knutna till en verksamhet, har traditionen att rista levt vidare. Lotsar, fiskare eller stenhuggare har ristat initialer, årtal eller figurer på platser där de arbetat. ■

Bruket berättar

Premiär för filmen om Papyrus och dess människor under drygt 100 år

Filmen har kommit till på initiativ av producenten och filmaren Dan Kristensson i samarbete med Mölndals hembygdsförening, Mölndals stadsmuseum, Föreningsarkivet i Sydvästra Götaland och Studieförbundet Vuxenskolan i Mölndal.

Papper har tillverkats i Mölndal i över 350 år, men 2006 gick Papyrus siste ägare Klippan AB i Skåne i konkurs och då tog pappersepoken slut. Idag återstår endast ett handpappersbruk.

Filmen skildrar 100 år av svensk industri- och arbetslivshistoria med tonvikt på den mänskliga och sociala planet. Filmen berättar om, skildrar och förklarar såväl tjänstemännen som arbetarnas förhållande och relationer, kvinnornas situation och den speciella bruksandan.

Mer info: bruketberattar.com

Staten har dålig kunskap om föreningars villkor

Ungdomsstyrelsens enkätundersökning av civila samhällets villkor 2012

Sedan 2011 har Ungdomsstyrelsen i uppdrag att årligen utarbeta en rapport om det civila samhällets villkor. Ett närliggande uppdrag är att sammankalla och administrera ett partsgemensamt forum för dialog och samråd mellan regeringen och det civila samhällets organisationer. Syftet med den årliga rapporten är att den ska användas som underlag för denna dialog och för regeringens uppföljning av politiken för det civila samhället.

Föreningars förutsättningar

Rapporten ger en bred belysning av det svenska föreningslivet men syftar särskilt till att belysa föreningarnas förutsättningar att bedriva sina verksamheter och att fungera som en bärande del av demokratin. I rapporten lyfts även ett antal indikatorer fram som syftar till att ge en ännu tydligare bild av föreningarnas villkor och som föreslås ingå i framtida

uppföljningar där fokus även kan riktas mot andra grupper av organisationer inom det civila samhället.

Läs hela rapporten på ungdomsstyrelsen.se Klicka på Politiken för det civila samhället och Forskning och kunskap

Prenumerera på

Bohusarvet!

För en årsprenumeration med fyra nummer inklusive porto betalar du endast 100 kr.
Maila namn och adress till bohuslans.hembygdsforbund@vgregion.se
eller ring BHF:s kansli
0522 – 65 65 61

Bohusläns Hembygdsförbunds internetbokhandel:

Hembygdslitteratur i Bohuslän!

Klicka in på sajten för att inte missa några nyheter: hembygdslitt.se
Här hittar hembygdsintresserade böcker och skrifter, tidskrifter och dvd utgivna av Bohusläns Hembygdsförbunds medlemsföreningar.

Bohusläns museum dokumenterar

Volvo bilfabrik i Uddevalla

Bohusläns museum har 2012–2013 fått möjlighet att ta del av arbetet i Volvo Car Centers (tidigare Pininfarina Sverige AB) biltillverkning i Uddevalla. Produktionen vid fabriken har funnits sedan 1986 men kommer att upphöra vid halvårsskiftet 2013.

Cecilia Ahlsén och Christine Fredriksen har fotodokumenterat i kaross- och monteringsfabriken och i måleriet vid flera olika tillfällen sommaren och hösten 2012 och våren 2013. Vi har fått ett fint mottagande när vi har besökt fabriken och blivit introducerade i de olika delarna av tillverkningsprocessen. Det har verkligen varit intressant att lära sig de olika arbetsmomenten som finns när en bil tillverkas! När bilproduktionen startade i Uddevalla året 1986 byggdes ett produktionssystem där varje arbetslag arbetade med hela bilens tillverkning. Helbilsbyggare kallades de i arbetslagen. Detta produktionssystem var mycket omskrivet i tidningarna på den tiden och skiljde sig från tillverkningssättet på både Volvo Torslandaverken i Göteborg och Saab i Trollhättan. Från detta unika produktionssystem har museet för dokumentationen fått äldre fotografier och en del äldre dokument. År 2000 infördes dock en traditionell linetillverkning också här vid Uddevallafabriken.

Björn Fredholm och Natalie Trimming diskuterar dokumentationsmaterialet som erbjuds till Bohusläns museum.
Foto: Cecilia Ahlsén

Museet var också erbjuden föremål till samlingarna från biltillverkningen. Att göra ett urval av föremål från en industriell produktion är alltid svårt och frågor som kommer upp är:

– Vad är möjligt att samla in tekniskt och volymmässigt? Vilka föremål kan på ett bra sätt åskådliggöra ett tillverkningssätt, en arbetsplats och en industri, eller de anställdas syn på sitt arbete?

En industrirobot är ofta svårt att förvärva till ett kulturhistoriskt museum, inte minst på grund av storleken. I karossfabriken i Uddevallaverken fanns 50 robotar för olika moment i tillverkningen – och det var faktiskt lika många som de anställda i denna del av produktionen! För att få ett intressant urval av föremål från produktionen så önskade jag förslag från de anställda. En dokumentationsgrupp bildades som träffades några gånger och som kom med flera intressanta förslag på saker och verktyg från produktionen! Flera av förslagen har vi förvärvat till museets samlingar till exempel mätverktyg för arbete vid monteringsfabriken och en liten pedagogisk spegel med texten *Vem ansvarar för kvaliteten?* Uddevallafabriken hade de sista åren stora framgångar i produktionen och i juni 2012 tilldelades Pininfarina en fin internationell kvalitetsutmärkelse *Plant Quality Reward 2012*. Utmärkelsen visade att fabriken kvalitetsmässigt var ledande i Europa. En utmärkelse som hela Uddevalla kan vara stolt över!

Cecilia Ahlsén och Christine Fredriksen besöker Måleriet på Volvo Car Center med vår ciceron Gerhard Olofsson. Foto: Volvo Car Center

Björn Fredholm, kvalitets- och säkerhetsansvarig vid Volvo Car Center och tidigare vid Pininfarina Sverige AB, är initiativtagare till museets dokumentation. Ett av Björn Fredholms önskemål när nedläggningsbeslutet kom för fabriken var att få en bok som dokumenterade bilfabrikens historia från starten 1986. Och en bok blev det! *Fabriken vid fjorden – om bilindustriepoken i Uddevalla* blev titeln. Boken har producerats vid Bohusläns museums förlag med Viveka Overland som redaktör, författare är Christer Johansson och en redaktionskommitté har funnits med Marianne Apelman, Björn Fredholm, Marita Lind-Mattsson, Eva Mellberg och Natalie Trimming. Den 15 april 2013 invigs en liten utställning om Uddevallafabriken på Bohusläns museum och samtidigt har vi bokslåpp av den intressanta nya boken om Uddevallas bilfabrik!

Christine Fredriksen